

ПСИХОЛОГІЯ

УДК 159,9.019.2

Ніна ЗОРІЙ,
Буковинський державний медичний
університет,
Чернівці (Україна),
zoryj@bsmu.edu.ua

РОЗВ'ЯЗАННЯ ПРОБЛЕМИ ЦІЛІСНОСТІ В ГЕШТАЛЬТПСИХОЛОГІЇ

Key words: *Gestalt, Gestalt psychology, Gestalt, the integrity, the phenomenological method, existentialism..*

Upon to the Solving of the Problem of Integrity in Gestalt Psychology

The article reveals peculiarities of solving the problem of integrity in Gestalt psychology in accordance with its basic scientific categories and historical stage of development; there have been grounded on philosophical and psychological aspects of the conceptual integrity in Gestalt therapy

Гештальтпсихологія виникла як реакція проти атомізму та механістичного підходу в асоціативній психології, як доповнення до традиційного методу наукового аналізу. Бажання охопити цілісність сприйняття людиною світу призвело до вивчення її як предмету спеціального теоретичного аналізу і емпіричного дослідження.

Гештальтпсихологія є найбільш продуктивним варіантом розв'язання проблеми цілісності в німецькій та австрійській психології¹. Своє ім'я ця школа отримала від німецького слова «гештальт», що означає «форма», «структура», цілісна «конфігурація». Гештальт в психології означає організоване ціле, властивості якого не можуть бути визначені з властивостей його частин. Цілісність, поділена структура, організація – ці характеристики гештальту протиставлялися «атомістичному» підходові. Штучність побудови структуралізму і методу аналізу свідомості, що він практикував, викликала все більш різкі заперечення з різних сторін. Розгляд психічного життя в його цілісності, внутрішньому взаємозв'язку – альтернатива психологічної науки кінця XIX – початку XX століття. Вони належали прихильникам різних напрямків. Їх можна зустріти в Дільтея, Джемса, Маха і багатьох інших. Майбутні гештальтисти вихувалися головним чином у двох психологічних лабораторіях: в учня Brentano Штумпфа в Берліні й у Г. Мюллера в Гетінгенському університеті, де професорував інший учень

Brentano – Е. Гуссерль, який бачив своє завдання в тому, щоб реформувати логіку, а не психологію. Але висунута ним ідея феноменологічного методу як нібито «не упередженого», звільненого від звичних стереотипів мислення опису свідомості у всій її безпосередності і реальності зробила глибоке враження на покоління науковців, що займалися експериментально-психологічною роботою.

Цікаві факти, що говорять про цілісність сприйняття і хибність уявлення про нього як про мозаїку відчуттів, були отримані датським психологом Рубіном, що вивчав феномен «фігури і фону». В результаті дослідження він визначив, що фігура (домінанта в сприйнятті людиною оточуючих об'єктів) сприймається як замкнене ціле, відмежоване від фону контуром (про їхнє розходження переконливо говорять «подвійні зображення», коли малюнок сприймається в двох ракурсах). Катц, Рубін і інші психологи-експериментатори, що перейшли від «атомістичного» розуміння чуттєвого сприйняття до цілісного, не вважали себе прихильниками особливої наукової школи, що має власну теоретичну програму, але незабаром така школа з'явилася. Вона була представлена вченими М. Вертгеймером, В. Келлером і К. Коффкою. Своєрідною відправною точкою цього вчення, від якого ця школа вела свій родовід, було вчення Вертгеймера про «фі-феномен», що виступає не як поєднання окремих сенсорних елементів, а як «динамічне ціле». Досвіди Вертгеймера спростовували «атоміс-

тичну» концепцію про «додавання» відчуттів у цілісну картину. Вони були повторені багатьма дослідниками на найрізноманітнішому експериментальному матеріалі. Були опубліковані сотні статей про сприйняття руху об'єктів, що розрізняються за положенням, формою, кольором і т.д. Якщо першим відкриттям гештальтистів був «фі-феномен», то першою теоретичною працею – трактат Келлера «Фізичні гештальти в стані спокою і стаціонарному стані» (1920). Келлер і Вертгеймер, прагнули побудувати психологічний спосіб тлумачення психічних явищ за типом фізико-математичного. Теорія електромагнітного поля, створена Максвеллом, нові енергетичні уявлення, обґрунтовані Планком, – усе це, на думку гештальтистів, створювало передумови для зміни картини організму і його психічних функцій.

Гештальтисти перетворили психічні форми в категоріальні сутності. Вони визначили існування особливих законів гештальту, опираючись на які, психологія перетвориться в точну науку, типу фізики. Фігура і фон, константність, транспозиція – усе це справді фундаментальні феномени в галузі чуттєвого пізнання. В іншому законі прегнантності виражається тенденція перцептивної організації до внутрішньої впорядкованості, своєрідного спрощення елементів, які розвивають фігуру. Закон доповнення до цілого доводить закономірне цілісне довершення фігури нашим сприйняттям, на основі принципу ізоморфізму. Діяльність мозку є формоутворюючим цілісним процесом, динамічною системою, в якій активно взаємодіють елементи. Структури є безпосереднім відображенням в свідомості фізіологічних процесів в мозку, що виникають в результаті зовнішніх впливів, які у вигляді аферентних імпульсів досягають кортикальних полів. При цьому фізіологічні закономірності тлумачилися фізичними законами електромагнітного поля. Гештальтпсихологія займає паралелістичні позиції в розумінні співвідношення психіки та мозку². Методики експериментального дослідження сприймання, мислення, особистості, а також отримана в результаті їх застосування феноменологія складають важливий підсумок діяльності гештальтпсихології.

Посередником між фізичним полем і цілісним сприйняттям повинна стати, на думку Гештальтистів, нова фізіологія цілісних і динамічних структур – гештальтів, ізольованих нервових елементів і шляхів. Прагнучи знайти матеріальне підґрунтя для психічних гештальтів, Келлер теоретично обґрунтував фізико-хімічні особливості психіки з метою розвитку однієї зі стрижневих ідей гештальтпсихології –

ідею ізоморфізму матеріальних (фізіологічних) і психічних процесів.

Гештальтисти вважали, що принцип ізоморфізму, відповідно до якого елементи і взаємовідносини в одній системі взаємно відповідають елементам і відносинам в іншій, дозволить вирішити психофізичну проблему, зберігши за свідомістю самостійну сутність і в той же час визначити її функціональне значення відповідно до матеріальних структур.

Коффка зробив спробу застосувати загальний принцип структурності в тлумаченні фактів психічного розвитку і побудови на цій основі теорії психічного розвитку в онто- і філогенезі. Розвиток, на його думку, полягає в динамічному ускладненні примітивних форм поведінки, утворенні більш складних структур, а також у встановленні співвідношення між цими структурами. Світ немовляти в певній мірі гештальтований, але структури його не пов'язані одна з одною, з розвитком настає етап співвідношення.

На розвиток гештальтпсихології велике значення мала філософія Канта, Маха, феноменологічна філософія Гусерля. Для гештальтистів важливо вивчати переживання як феномени, досвід, що не підлягає аналізу, і разом з тим, який зберігає свою неповторну цілісність. Коффка визначав, що однією з найголовніших помилок традиційної психології є розчленування структури на елементи (це є штучним в застосуванні навіть самого слова до проблеми, оскільки воно вживається в значенні подільності на елементи певного явища, яке після розчленування не підлягає оформленню в «живу» матеріальну сутність). Ціле неможливо розкласти на елементи, оскільки в результаті цього воно перестає існувати. Безпосередній досвід дає цілісність сприйняття світу з неповторним ароматом, гамою кольорів природи, звуками (людина зачарована неповторністю миті: спалах свічі відбивається у нас тільки на фоні темної кімнати).

Відомий психолог радянського періоду М.Г. Ярошевський наполягає на методологічній недосконалості гештальтистів, що була обумовлена феноменологічним поглядом на свідомість і неспроможністю вийти за межі паралелізму в тлумаченні зв'язку психічних і тілесних актів. Під впливом феноменологічної традиції і психофізичного паралелізму вони не змогли реалізувати прагнення до цілісної системи, що охоплює як зовнішнє, так і внутрішнє, і, власне кажучи, не вийшли за межі психічних структур їхньої динаміки. Гештальтизм, так само як і психоаналіз, біхевіоризм, претедували на загальну теорію психічного життя в цілому³. Але

гештальтисти виступали проти ідеї зведення людини до виключно раціонального, механістичного, науково-природничого підходу. Світ, який споглядає людина неможливо відділити від її особистого досвіду⁴.

Як уже була зазначено, підґрунтям для розвитку гештальтпсихології була філософія Канта, що базувалася на твердженні – розум в процесі сприйняття формує єдиний досвід. Сприйняття – це не пасивне відчуття, а активна організація елементів в раціонально спланований досвід, саме розум надає певну форму результатам сприймання. У свою чергу психолог Ернст Мах розглядав проблеми сприйняття просторових об'єктів (геометричних фігур) та часових процесів (музичних мелодій). Сприймання цих об'єктів та процесів виявилось незалежним від їх окремих елементів. Вчений стверджував, що наше сприйняття об'єкту не пов'язано зі зміною його в просторі. Крістіан фон Еренфельс висловив думку про те, що існують якості, які не пояснюються простим комбінуванням елементарних відчуттів. Він назвав ці якості – форми, які не сприймаються індивідуальними відчуттями. Форма сама по собі сприймалася як новий елемент, який створив наш розум. Еренфельс вважав, що розум надає форму нашим елементарним відчуттям⁵.

Наступний дослід з дослідження константності сприймань дозволив їм зміцнити свої наукові позиції. Його суть полягала у порівнянні результатів сприйняття об'єкта у його різноманітних положеннях відносно спостерігача. Тому перцепція не може тлумачитися як набір сенсорних елементів або як сума складових її частин. Перцепція є цілісним поняттям – тобто гештальтом – і будь-яка спроба роздроблення її на окремі елементи приведе до порушення її неповторної цілісності. Поняття гештальту може втілювати як об'єкт, так і його специфічну форму.

Важливим теоретичним надбанням гештальтпсихології було поняття інсайту – раптове осягнення або розуміння невідомих раніше взаємозв'язків. Людина має побачити взаємозв'язок між різноманітними частинами проблеми, перш ніж виникне інсайт. Вертгеймер спробував застосувати гештальт-принципи у питаннях творчого мислення людей, на основі припущення, що мислення існує в межах цілісного усвідомлення проблеми. Розуміння проблеми в цілому повинно переважати над усвідомлення її окремих елементів. Він стверджував, що окремі деталі необхідно розглядати в безпосередньому зв'язку із загальною ситуацією і що розв'язання проблеми

повинно відбуватися від загального до одиничного, а не навпаки.

Прибічники гештальттерапії не просто наслідують традиції гештальттеорії, що сформувалась вперше в психології, а суттєво розвинули дане вчення аж до інтеграції його із висновками феноменології Е. Гуссерля та екзистенціалізму М. Хайдеггера та К. Ясперса.

Ф. Перлз відмовився від узагальнених теорій, що пояснюють причину людських вчинків, зводячи їх до дії однієї або декількох причин. Він вважав, що немає сенсу пояснювати поведінку людини, вона і є її сутністю. Індивідуальний досвід можна описати тільки феноменологічно, через опис, що містить цілісну ситуацію, в якій немає протиставлення людини та середовища, суб'єкта та об'єкта, душі та тіла, думки та почуттів, думки та дії. Людина завжди діє як єдине ціле, в ній важливо і те, про що вона говорить, і те, що вона відчуває, і те, як вона рухається, тобто всього, в чому виражається спосіб побудови внутрішнього світу. Гештальтпсихологія та гештальттерапія ґрунтуються на ідеї холізму⁶.

По суті, подібна холістична концепція є відродженням людинокосмічних уявлень доби середньовічного аристотелізму. Відповідно, на Сході проповідувався духовно-практичний принцип «ву-вей», що означало в традиціях даоської філософії «розумне невтручання». В контексті гештальт-психології зашкодити означає бездумно втрутитися в фізичну реальність з метою змінити її «до кращого» (належний гештальт). Але в умовах відсутності повноти знань про цілісність таке «покращання» може обернутися руйнацією або знищенням природокосмічної цілісності. Звідси і вимога мудрої обережності.

Подібно до філософів-екзистенціалістів він різко заперечував механістичне, природничо-наукове, чисто раціональне розуміння природи людини. Так само як екзистенціалістично-феноменологи, він стверджував, що індивідуальний людський досвід є неповторним і його можна зрозуміти лише виходячи з унікальної ситуації. Як і більшість екзистенціалістів, Пьорлз заперечував ідеї різнопланового існування душі та тіла, суб'єкта та об'єкта, організму та довкілля.

Висновки. Гештальтпсихологія була передумовою переорієнтації експерименту з метою виявлення у свідомості структур або цілісностей, орієнтуючись на класичні засади психології. Для розв'язання цього завдання колишній інтроспективний метод був непридатний, необхідна його модифікація. Вона отримала назву феноменологічного методу, який

бере свої витоки з філософії Канта, Маха, Гуссерля. Але гештальтпсихологія як біхевіоризм та психоаналіз претедувала на універсальну теорію в психології. Нині поживався інтерес до гештальтпсихології, відбувається своєрідний «ренесанс» гештальтпсихології та гештальттерапії. І сприяє цьому визначена гештальтистами проблема цілісності та цілісного підходу на противагу елементаризму та механістицизму старої асоціативної і нової – біхевіористської. Головна ідея гештальттерапії полягає в тлумаченні людини не як такої істоти, що протистоїть світові, який переживається як відокремлений від неї. Люди самі створюють свої життєві світи як наслідок та результат власної самореалізації та цілісності особистості.

ЛІТЕРАТУРА:

---

¹ Ждан А.Н. История психологии: от Античности к современности: Учебник для психологических факультетов университетов. Изд. Третье, исправленное. – М.: Педагогическое общество России, 2001. – С. 301.

² Там само. – С. 310.

³ Ярошевский М.Г. Психология в XX столетии. Теоретические проблемы развития психологической науки. – М.: 1971. – С. 170-181.

⁴ Перлз Фредерик С. Внутри и вне помойного ведра. Практикум по гештальттерапии. – СПб, изд-во «Петербург- XXI век», 1995. – С. 167.

⁵ Фрейджер Р., Фейдимен Дж. Личность: теории, эксперименты, упражнения (психологическая энциклопедия). – СПб.: Прайм-Еврознак, 2002. – С. 351.

⁶ Бурлачук Л.Ф. и др. Основы психотерапии: Учебн. пособие для студентов вузов, которые обучаются по спец. «Психология», «Соц. Педагогика»/ Л.Ф. Бурлачук, И. А. Грабская, А.С. Кочарян. – К.: Ника-Центр, 2001. – С. 196.

Zorii N. LA RÉSOLUTION DU PROBLÈME DE L'INTÉGRITÉ EN PSYCHOLOGIE GESTALT.

L'article révèle l'intégrité de la solution des particularités de la psychologie Gestalt, selon ses principales catégories scientifiques et les étapes du développement historique; on a justifié les aspects philosophiques et psychologiques de l'intégrité conceptuelle de la gestalt thérapie.

Mots clés: *la Gestalt, gestalt psychologie, gestalt thérapie, l'ensemble, l'intégrité, la méthode phénoménologique, l'existentialisme.*

Зорій Н. РЕШЕНИЕ ПРОБЛЕМЫ ЦЕЛОСТНОСТИ В ГЕШТАЛЬТПСИХОЛОГИИ

Статья раскрывает особенности решения проблемы целостности в гештальтпсихологии в соответствии с ее основными научными категориями и историческими этапами развития; обоснованы философско-психологические аспекты концептуальной целостности в гештальттерапии.

Ключевые слова: *гештальт, гештальтпсихология, гештальттерапия, целое, целостность, феноменологический метод, экзистенциализм.*